

шлаку (164,5 ц/га) цеолітів 10 т/га (158,9 ц/га), а на контрольних ділянках – 155,6 ц/га, що становить відповідно 105,7 і 102,1 % порівняно з контролем.

Саме складність ситуації, яка характеризує сучасний стан ґрунтового покриву схилів земель Закарпаття, визначає потребу застосування екологічних основ щодо раціонального їхнього використання. Головним із них є захист ґрунтів від водної ерозії; призупинення зниження й розширення відтворення вмісту гумусу; збагачення ґрунтів основними поживними речовинами, особливо фосфором; застосування природних структуроутворювачів (цеолітів); меліорація кислих ґрунтів (внесення фосфатшлаку, вапняку); скорочення розриву між потенціальною і реальною продуктивністю плодових рослин.

Отже, враховуючи позитивний середовищеперетворювальний вплив сливових культурбіогеоценозів, розширення їхнього вирощування на схилів землях у Закарпатті зумовлене не тільки отриманням потрібних урожаїв високоякісної продукції, але й підтриманням стійкості біосфери, відтворенням й підвищенням родючості ґрунтів, зменшенням негативного впливу на екологічні системи, поліпшенням природокористування, ефективного й раціонального використання земельних ресурсів.

**Висновки.** Слива – важлива скороплідна кісточкова культура. У Закарпатті вона посідає провідне місце серед кісточкових порід. Її доцільно використовувати як додаткову культуру для створення плодово-лісових насаджень.

З метою створення високопродуктивних сливових культурбіогеоценозів потрібно здійснювати диференційоване передпосадкове окультурення едафотопів.

Сьогодні одним із найреальніших резервів розширення виробництва екологічно чистих плодів, насамперед для дієтичного та дитячого харчування, є відновлення вирощування плодових культур на схилів землях.

### Література

1. Власюк С.Г. Слива. – К. : Вид-во "Урожай", 1976. – 117 с.
2. Греков В.А. Влияние почвенных условий Закарпатской области на рост и развитие плодовых культур. – автореф. дис. на соискание науч. степени канд. с.-г. наук. – Харьков, 1988. – 15 с.
3. Гушнін М.Ю. Екологічні умови вирощування сливи в передгірних і гірських районах Карпат / М.Ю. Гушнін, І.К. Омеляченко // Садівництво. – К., 1977. – Вип. 25. – С. 3-10.
4. Карпенчук Г.К. Частное плодоводство. – К. : Вид-во "Вища шк.", 1984. – 295 с.
5. Куян В.Г. Плодівництво – К. : Аграрна наука., 1988. – 468 с.
6. Методические рекомендации по почвозащитной технологии возделывания садов и ягодников на юго-западных склонах Украинских Карпат и Закарпатского Предгорья (Закарпатская область) // Горбач Н.Н., Бобер В.М., Горбач Л.А. и др. – Ужгород, 1992. – 31 с.
7. Попович П.Д. Придатність ґрунтів під сади і ягідники / П.Д. Попович, В.А. Джамаль, Н.Г. Ільчишина, С.О. Скорина. – К. : Вид-во "Урожай", 1981. – 158 с.

УДК 504:368.17(477)

*Магістр Х.Р. Васишин; доц. І.А. Дубовіч,  
канд. геогр. наук – НЛТУ України, м. Львів*

## ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПОСЛУГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто актуальність і важливість створення належних умов для ефективного функціонування системи екологічного страхування. Акцентовано увагу на понятті

та сутності екологічного страхування. Проаналізовано сучасні проблеми та шляхи покращення екологічного страхування в Україні.

**Ключові слова:** екологічне страхування, страхові премії, страхові виплати, страхування екологічних ризиків, ринок послуг екологічного страхування

*Master's degree Kh.R. Vasylyshyn; assoc. prof. I.A. Dubovych –  
NUFWT of Ukraine, L'viv*

## Organizing the market of services for ecological insurance in Ukraine

Actuality and importance of creation of the proper terms is examined for the effective functioning of the system of ecological insurance. Attention is accented on a concept and essence of ecological insurance. Modern problems and the ways of ecological insurance improvement in Ukraine are analyzed.

**Keywords:** ecological insurance, insurance bonuses, insurance payments, insurance of ecological risks, market of services for ecological insurance.

Потреба розроблення та запровадження системи екологічного страхування є об'єктивною закономірністю суспільно-економічного розвитку України.

Доведено, що на сучасному етапі свого розвитку людство спроможне зруйнувати середовище свого існування або зробити його непридатним для проживання. Настав момент, коли на людину впливає змінена нею природа. Ця небезпека тим відчутніша, чим вищий техніко-економічний потенціал і чисельність людства. Тому нині потрібна побудова чіткої системи захисту від екологічної небезпеки загалом. Крім розроблення власне страхових програм, потрібні насамперед науково-методичні забезпечення. Важливою складовою науково-дослідного процесу є здійснення екологічної експертизи об'єктів, підприємств, установ, організацій, діяльність яких є джерелом підвищеної небезпеки.

Головний принцип екологічної експертизи визначає, що будь-яка запланована господарська й інша людська діяльність є потенційно екологічно небезпечною. З огляду на це, підготовлений Проект Закону України "Про екологічне страхування", де подано поняття екологічного страхування та інші аспекти, пов'язані з відповідальністю підприємств, установ та організацій як джерел підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища, та завдання збитків фізичним і юридичним особам, заподіяних впливом забруднення внаслідок аварії, техногенної катастрофи чи іншої надзвичайної події.

Поняття діяльності щодо такої небезпеки поділяють на дві групи:

1. Об'єкти внутрішньої небезпеки – використання транспортних засобів, механізмів, електроенергії високої напруги, атомної енергії, що, своєю чергою, пов'язано з ризиком забруднення підземних вод, підтопленнями територій, впливом на екологічну безпеку України тощо;
2. Об'єкти зовнішньої загрози – великомасштабні, довготривалі впливи на довкілля внаслідок транскордонних, регіональних і глобальних екологічних проблем (кислотні дощі, озонові діри, зміни клімату); екологічно небезпечної міжнародної діяльності (небезпечні відходи тощо); великомасштабних відходів тощо.

За статистикою, упродовж останнього десятиліття кількість техногенних аварій та екологічних катастроф невпинно зростає. Тому сьогодні актуальною проблемою є створення належних умов і прийняття відповідних зако-

нів, які б сприяли ефективному функціонуванню системи екологічного страхування. Екологічне страхування повинно забезпечувати не лише механізм матеріального відшкодування за завдання збитків, але й створювати умови для здійснення контролю за діяльністю на екологічно небезпечних об'єктах, а також інвестування у розвиток екологічно чистих і безпечних підприємств.

Отже, досліджуючи важливість та актуальність формування ринку послуг екологічного страхування, потрібно насамперед проаналізувати поняття, сутність та сучасний стан екологічного страхування в Україні.

Саме поняття "страхування" виникло досить давно, з появою і розвитком товарно-грошових відносин, суспільним розподілом праці. З цим поняттям асоціюється економічна потреба суспільства у формуванні коштів для усунення наслідків надзвичайних явищ і фактів, які виникали випадково чи під дією стихії. Згодом зміст, методи та масштаби страхування вдосконалювалися і розвивалися. У сучасному тлумаченні страхування – це економічні відносини, що виникають у зв'язку з формуванням і використанням страхового фонду, який створює спеціальна організація для відшкодування юридичним особам та окремим громадянам збитків, заподіяних непередбаченими випадками чи стихійним лихом.

Екологічне страхування – це страхування цивільної відповідальності підприємств, установ і організацій за шкоду, завдану інтересам третіх осіб внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища діяльністю, що створює підвищену екологічну небезпеку [2]. З іншого боку, екологічне страхування – це механізм захисту екологічних прав громадян, захисту майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, що створюють небезпеку для довкілля [1].

Метою екологічного страхування є забезпечення страхового захисту матеріальних інтересів фізичних та юридичних осіб у вигляді повної або часткової компенсації збитків, заподіяних аварійним забрудненням довкілля.

Екологічне страхування, як один із чинників екологічної стабілізації, з'явилося наприкінці 70-х років минулого століття внаслідок загострення екологічних проблем в окремих країнах і загалом світі. Зокрема, воно було започатковане в Японії для страхування відповідальності за аварійні розливи нафти. Згодом екологічне страхування набуло широкого застосування в інших розвинених країнах – США, Англії, Франції, Італії, Голландії, Швейцарії та ін. [3].

Наявність в Україні розвиненої промисловості, висока її концентрація в окремих регіонах, великі промислові комплекси, більшість з яких потенційно небезпечні, концентрація на них агрегатів та обладнання великої потужності, розвинена мережа транспортних комунікацій – усе це збільшує вірогідність виникнення аварійних забруднень довкілля, які становлять загрозу для людини, економіки і навколишнього природного середовища. Вирішення цих питань ускладнюється тим, що адекватні ринковим умовам інститути та механізми перебувають у стадії формування.

Відповідно до Конституції України (ст. 50) кожен громадянин має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Проте виникають сумніви щодо здатності держави контролювати дотримання цих прав у реальності та забезпечувати

відшкодування екологічних збитків за рахунок коштів держбюджету, оскільки збитки зазвичай бувають катастрофічними, тому держава не може їх повністю компенсувати, а інших джерел відшкодування в Україні немає. Захист від непередбачуваних і надзвичайних випадків, зокрема екологічних, у всьому світі беруть на себе страхові компанії.

В Україні порядок екологічного страхування регулюється Конституцією України (від 28 червня 1996 р.) та понад 10 законами та підзаконними актами, а саме: Законами України "Про страхування" (від 4 жовтня 2001 р.), "Про охорону навколишнього природного середовища" (від 25 червня 1991 р.), "Про екологічну експертизу" (від 9 лютого 1995 р.), Постановами Кабінету Міністрів України "Про обов'язкове страхування цивільної відповідальності за ядерну шкоду" та ін. На розгляд Верховної Ради України виносили проекти Законів "Про обов'язкове екологічне страхування", "Про екологічне страхування" та ін.

У ст. 49 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" зазначено, що в Україні здійснюють добровільне, обов'язкове та інші види страхування громадян та їхнього майна, майна та прибутків підприємств, установ та організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів тощо.

Відповідно до статті 7 Закону України "Про страхування" дозволено віднести до обов'язкового екологічного страхування такі види:

1. Страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту;
2. Страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами й аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, долучаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру;
3. Страхування відповідальності експортера й особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів щодо відшкодування збитків, яких може бути завдано здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів;
4. Страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків під час перевезення небезпечних вантажів;
5. Страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів.

Потреба запровадження екологічного страхування зумовлюють такі чинники: посилення негативних впливів господарської діяльності на стан екосистем; створення господарською діяльністю ситуацій, які зумовлюють глобальні зміни в довкіллі; зростання кількості техногенно-екологічних аварій та катастроф; ядерні інциденти; загострення проблем зберігання і знешкодження екологічно небезпечних відходів; наявність об'єктів та видів діяль-

ності, які є джерелами підвищеної небезпеки для навколишнього природного середовища і, як наслідок, для життєдіяльності та здоров'я людини тощо.

Сутність екологічного страхування полягає в тому, що воно є, по-перше, гарантом права осіб, які зазнали шкоди внаслідок аварії на потенційно небезпечному об'єкті, на отримання компенсації за шкоду життю, здоров'ю та майну. По-друге, засобом захисту майнових інтересів власників промислових об'єктів – джерела підвищеної небезпеки – через пред'явлення їм претензій особами, які постраждали внаслідок аварії. По-третє, засобом запобігання банкрутству підприємств на випадок великої аварії і водночас одним із джерел фінансування заходів із гарантування безпеки. І по-четверте, екологічне страхування сприяє запобіганню аваріям, підвищенню безпеки потенційно небезпечних об'єктів (аудиторські перевірки, превентивні заходи, фінансування виробництва безпечної та екологічно чистої технології з фонду екологічного страхування і т. ін.) [5].

Отже, екологічне страхування може бути обов'язковим, яким займаються, зазвичай, державні страхові організації і добровільним – функціонують різноманітні фірми і компанії здебільшого на конкурентних засадах.

Ринок екологічного страхування в Україні дотепер розвинений частково. Про це свідчать показники зборів страхових премій екологічного страхування. У 2008 р. обсяг страхових премій екологічного страхування становив 134 657,7 тис. грн:

- зі страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту надійшло 51 896,0 тис. грн.
- зі страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки – 39 211,0 тис. грн.
- зі страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів – 43 455,6 тис. грн.
- зі страхування відповідальності експортера й особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів щодо відшкодування збитків, яких може бути завдано здоров'ю людини, власності та навколишньому природному середовищу під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів – 95,2 тис. грн.

За всіма договорами екологічного страхування та перестрахування загальна (валова) сума страхових виплат у 2008 р. становила 205,3 тис. грн.

Рівень страхових виплат у 2008 р. порівняно з 2005 р. має тенденцію до:

- зменшення рівня валових страхових виплат на 0,05 відсоткових пункти (0,15 %);
- збільшення рівня чистих страхових виплат на 0,03 відсоткових пункти (0,18 %) [4].

З огляду на актуальність проблеми екологічної безпеки в Україні, екологічне страхування є важливим напрямом діяльності страхових компаній, серед яких найвідомішими є "Українська екологічна страхова компанія", Українсько-російська акціонерна страхова компанія – "Авіоніка", страхові компанії "Енергополіс", "Кредо-Класик", "ІНГО Україна" та ін. Вони пропонують різні види екологічних страхових послуг у добровільній та обов'язковій формах.

Становлення та розвиток екологічного страхування в Україні залежать не лише від вирішення юридичних та організаційних питань. Його перспективи значною мірою визначаються готовністю населення сприйняти цей новий вид страхування. Саме тому було здійснено опитування (маг. Х. Васишин, 2009) серед населення (100 осіб, зокрема 44 % жінок та 56 % чоловіків, вік яких у межах від 20 до 50 років) про їхнє ставлення до екологічного страхування. Мета опитування полягала у визначенні інформованості та відношення громадськості до екологічного страхування, рівень використання його послуг, ставлення суспільства до перспектив розвитку та створення екологічних страхових компаній в Україні.

За результатами анкетування дійшли висновку, що більшість респондентів не були знайомі з екологічним страхуванням. Аналізуючи залежність інформованості респондентів від їхнього віку, можна зазначити, що вища поінформованість населення є у віці 30-40 років, вона становить понад 48 %. Рівень інформованості респондентів віком від 20 до 30 років становить 44 %, 36 % – віком 40-50 років. Найменш поінформовані про екологічне страхування групи населення віком 18-20 років та понад 50 років.

Інший важливий чинник, від якого залежить інформованість населення про екологічне страхування, є рівень освіти. Чим він вищий, тим і вищий рівень інформованості. Аналізуючи потребу в екологічному страхуванні, дослідження показало, що 73 % поінформованих респондентів вважають, що екологічні страхові компанії створювати доцільно, 24 % – недоцільно, 3 % – важко відповісти. На запитання, чи є, на вашу думку, перспективи в екологічному страхуванні, 68 % ознайомлених з екологічним страхуванням респондентів відповіли, що є, 22 % – перспектив немає, 11 % – важко відповісти.

Найдоцільнішою формою екологічного страхування населення вважає добровільну, за неї віддали свої голоси 59 % (22 особи) ознайомлених з екологічним страхуванням респондентів.

Отож, за підсумками дослідження бачимо, що більшість українців (ознайомлених з екологічним страхуванням) позитивно ставляться до створення ринку послуг екологічного страхування. Це зумовлено сьогодишнім незадовільним станом навколишнього природного середовища. Вважаємо, що в майбутньому ринок послуг екологічного страхування буде розвиватись та інформованість населення про цей вид страхування буде зростати, і частка громадськості, яка користуватиметься його послугами, буде збільшуватись.

На сьогодні страхування екологічних ризиків в Україні не набуло поширення. З причин такого становища можна виділити, насамперед, недостатній рівень нормативно-правового забезпечення. Юридичні гарантії відшкодування збитків, завданих забрудненням довкілля і зниження якості природних ресурсів не забезпечені повністю.

Окрім законодавчих проблем, розвиток ринку екологічного страхування гальмується: слабкими стимулами добровільного страхування; браком надійних і загальноприйнятих методик оцінки ризику та розрахунку ймовірної шкоди; низькою потужністю самого ринку, що позбавляє змоги здійснювати страхування небезпечних і великих за масштабами екологічних ризиків; нестачею механізму контролю за укладанням договорів екологічного страхування,

які є обов'язковими; браком достатніх статистичних даних щодо забруднення підприємствами довкілля, збитків, заподіяних навколишньому середовищу та третім особам; відсутністю підготовлених, висококваліфікованих кадрів тощо.

Оскільки екологічне страхування не є дешевим видом страхування, то відповідно, підприємства не можуть укласти договори страхування через відсутність коштів. Це навіть за умови, що затрати на таке страхування йдуть на валові витрати підприємств. З іншого боку, підприємства, що мають кошти, чомусь не розуміють нагальності такого страхування і надають перевагу сплаті штрафних санкцій за наднормативні викиди в навколишнє природне середовище й інші порушення.

Із наведеного вище можна зробити такі висновки:

1. Щоб створити належні умови для ефективного функціонування системи екологічного страхування, потрібно розробити й затвердити Концепцію розвитку екологічного страхування в Україні, яка б визначала структуру, пріоритети та порядок уведення в дію відповідних законодавчих, нормативно-правових і методичних документів; порядок регламентування створення ринку страхування з урахуванням європейських вимог та орієнтирів.
2. Прийняти пакет Законів України: "Про обов'язкове екологічне страхування" (страхування відповідальності осіб-власників джерел підвищеної екологічної небезпеки), "Про обов'язкове страхування від повеней" (майнове страхування), "Про обов'язкове страхування від метеорологічних небезпечних явищ" (майнове страхування) та ін.;
3. Удосконалити методичні підходи для ймовірнісної оцінки ризику, для оцінки економічних і страхових збитків, для розрахунку тарифних ставок і сум, що потрібно здійснювати для кожного виду природно-антропогенних катастрофічних подій, що розглядають як страхові;
4. Потрібно на державному рівні організувати широку навчально-інформаційну роботу з екологічного страхування;
5. У системі підготовки та підвищення кваліфікації кадрів запровадити для них спеціальне навчання з питань екологічного страхування;
6. Сприяти розвитку міжнародної співпраці в галузі екологічного страхування, фінансувати цільові програми та проекти такого співробітництва тощо.

Внаслідок комплексного розвитку екологічного страхування вдасться скоротити бюджетні витрати на ліквідацію аварійних і надзвичайних ситуацій, підвищити матеріальну відповідальність підприємств і зацікавленість місцевих органів влади в мінімізації негативного впливу на довкілля, забезпечити цільове використання коштів, спрямованих на ліквідацію і запобігання екологічному забрудненню, посилити контроль за потенційно небезпечними видами діяльності й підвищити вимоги екобезпеки. Екологічне страхування може стати одним із найсерйозніших стимулів зростання національної економіки.

### Література

1. **Базилевич В.Д., Базилевич К.С.** Страхова справа. – К. : Вид-во "Знання", 1997. – С. 180–185.
2. **Галушкіна Т.П.** Економіка природокористування. – Харків : Бурун Книга. – С. 346–360.
3. **Данилко В.К.** Екологічне страхування: реалії та перспективи // Статистика України. – 2004. – № 3. – С. 89–91.

4. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dfp.gov.ua>.

5. Семиволос П. За шкоду довкіллю – до відповідальності. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dt.ua/3000/3100/31635/> – 35 к.

УДК 330.342:167

Асист. Л.І. Дяченко – НЛТУ України, м. Львів

## РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Обґрунтовано роль екологічних чинників у сфері рекреації, оцінено стан екологічної ситуації в регіоні та розглянуто еколого-обмежувальні показники розвитку регіонального ринку рекреаційних послуг.

**Ключові слова:** екологічна ситуація, регіональний ринок рекреаційних послуг, еколого-обмежувальні показники.

*Assist. L.I. Dyachenco – NUFWT of Ukraine, L'viv*

## The role of ecologic situation in the development of regional market of recreation services

The role of ecologic factors in sphere of the recreation is discussed, the estimation of ecologic situation in the region is made, the ecologo-limited indexes of regional development of the market of recreation services are investigated in the article.

**Keywords:** ecologic situation, regional market of recreation services, ecologo-limited indexes

Рівень розвитку ринку рекреаційних послуг в регіоні тісно пов'язаний із станом навколишнього природного середовища. Форми негативного впливу рекреаційної діяльності на довкілля досить різноманітні: витоптування надґрунтового покриву, підстилки і підросту; пошкодження дерев; деградація рослинного покриву внаслідок зборів грибів, квітів, ягід; ущільнення ґрунту; відлякування тварин; виснаження рибних і мисливських угідь; антропогенна декудація (осипання схилів та ін.); виникнення лісових пожеж; забруднення поверхневих водойм. Тому формування попиту на регіональному ринку рекреаційних послуг повинно стати певним компромісом між розвитком рекреаційної індустрії та екологічною ситуацією.

Варто зазначити, що питаннями ролі екологічних чинників у формуванні регіонального ринку реакційних послуг досліджували О.І. Гулич, В.С. Кравців, В.І. Павлов та інші українські вчені.

Для комплексного оцінювання стану екологічної ситуації в регіоні пропонуємо алгоритм, який охоплює такі етапи:

1. Установлюють сукупність показників оцінки стану екологічної ситуації.
2. Серед сукупності регіонів обирають той, для якого значення обраного показника є найбільшим ( $P_{max}$ ).

Для всіх регіонів розраховують коефіцієнт наближення до максимального значення.

$$P_i = P_i / L_{max},$$

де:  $P_i$  – індекс оцінки екологічної ситуації в  $i$ -му регіоні за цим показником,  $P_i$  – значення показника для  $i$ -го регіону.